

ZDENĚK KALISTA

NÁRODNÍ MOTIV
ÚCTY SVATOPROKOPSKÉ
A SVATOPROKOPSKÁ
LEGENDA Z ROKU 1618

OLOMOUČ 1935

PŘÍLOHA REVUE NA HLUBINU

Není snad — nehledíme-li k dědici a vévodovi země české svatému Václavu — v řadě patronů našich druhého světeckého zjevu, který by byl tak úzce spjat s českou myšlenkou národní, jako zjev prvního opata kláštera sázavského, svatého Prokopa. Už první známé sepsání, zaznamenávající jeho život a skutky — tak zv. kronika mnicha sázavského — zachycuje jeho postavu s velmi výrazným nacionálním akcentem: V závěrečném oddílu legendy prokopské, tvořící úvod této kroniky, vystupuje světec s gestem svrchovaně rozhořčeným proti cizím vetřelcům, německým mnichům, které byl kníže Spytihněv uvedl do kláštera sázavského místo vlastního jeho řeholního štípení obřadu slovanského: „Pro své duchovní syny vyžádal jsem od Hospodina místo toto“ — promlouvá hněvivě v předjitřním vidění k německému opatu — „ne tobě, jenž jsi vešel podloudně.“ A vyhání německé mnichy sám svou berlou z kláštera, který nebyl pro ně postaven.

A nacionální akcent — jak byl určen tímto motivem staré kroniky klášterní — zůstal legendě a úctě svatoprokopské i v dalším jejím vývoji, provázeje v různých proměnách jejich historii, až takřka do našich dnů. Sledovat dějiny kultu svatoprokopského v našich zemích znamená skutečně do značné míry sledovat dějiny českého cítění národního od jeho nejprimitivnějších počátků přes dobu jeho mohutného vzepětí ve století XIII.—XV. až do doby jeho osudových zápasů v letech pobělo-

horských a dál až skoro do přítomnosti. Snad upoutá někdy toto téma, pro něž dosud nejvíce materiálu byl snesl (většinou ovšem bezděčně) *Fr. Krásl* ve svém „*Svatém Prokopu*“, podrobněji pozornost českého kulturního historika. Sám chtěl bych tentokrát zachytit z jeho historie alespoň tolik, kolik potřebí je v úvodu k publikaci drobné legendy svatoprokopské z roku 1618, která dochovala se v rukopise universitní knihovny pražské a k níž upoutal mne před časem dvojí pracovní zájem — jednak při mém studiu českého nacionalismu předbělohorského, jednak při mém studiu české legendy barokní. Mám za to však, že i takto omezený výklad nebude docela bez užitku pro pochopení symbolu svatoprokopského, v němž česká minulost ztělesnila nejen kus svého náboženského ideálu, ale i kus svého ideálu národního, kus svého národního sebevědomí.

Osobnost prvního opata sázavského byla už svou historickou posicí, svým postavením ve vývojové linii českého kulturního života do jisté míry předurčena k tomu, aby se stala jakýmsi krystalizačním bodem pomalu se formujícího národního vědomí českého. České národní cítění, pocit přináležitosti k národnímu společenství českému, bylo v době, kdy jeho světlý zjev objevuje se mezi polobarbarskou a hrubou mocí jen v jednotě drženou českou společností, teprve dokonale v počátcích. Jako u jiných národů téhož stupně vývojového byl to i u nás v X.—XI. století vlastně jen pocit jakési bojovné solidarity v zápasech s okolními kmeny a mocemi, který tvořil podklad současného češství, současného národního cítění. Vyšší znaky národnosti — v tom především znak jazykového uvědomění — ustupovaly před tímto hrubým instinktem zástupu více méně do pozadí, a i symboly du-

chové, jež vynořovaly se pozvolna z hloubi tohoto primitivního života a oživovaly jeho barbarskou kulturu: zjevy prvních světců českých, které dodávaly přece jen jakéhosi vyššího posvěcení nesnadno a obtížně se vytvářející jednotě národní — byly zatím podrobovány bojovnému charakteru mladého češství jako patronové a vůdci vojenských shluků, vypravujících se pod vedením knížat či jimi ustanovených vůdců k obraně hranice zemské event. k útočnému vpádu na cizí území. Víme, že svatý Václav v této době objevuje se v představách českého obyvatelstva především v rouše bojovnickém, a nezapomeňme, že i korouhev svatého Vojtěcha, objevená v kostele vrbčanském, vlaje roku 1126 v bitvě u Chlumce, připevněna na kopí sv. Václava, v čele českého vojska, bránícího zemi proti vojsku Lothara III. — Uvědomění národní ve vyšším slova smyslu vytváří se v této době teprve pomalu a krok za krokem, pronikajíc především tam, kde byly pro ně nejlepší kulturní podmínky, t. j. mezi duchovenstvem. Duchovenstvo nejen že napomáhá kultu domácích světců, posvěcujících svým příkladem půdu rodné země a vytvářejících jaksi vyšší symbol jejího jednotného života, jednotného ducha — ale formuluje zároveň ostřeji a v duchovém smyslu hlouběji rozdíl pojmů domácí-cizí, který tvoří základní psychologický předpoklad vlastního cítění národního. V jeho řadách bylo více než kde jinde pocíťováno zasahování cizího živlu, který uplatňoval se od počátku — zprvu v poslání misionářském, později vždy jasněji a jasněji s nároky mocenskými a zjišťnými — v české církevní společnosti a proto také protiklad český-nečeský nabývá tu jaksi zásadnějšího rázu, napomáhaje do značné míry i vytvoření představy „češství“ co vlastní představy etnografické a po-

litické. Nikdy předtím neozval se v české historii požadavek výhradního práva českého člověka na české půdě — který tvořil pak vlastní základ středověkého teritoriálně orientovaného nacionalismu — tak ostře jako při známé scéně z června 1068, kdy proti vůli panujícího knížete Vratislava, uvádějícího na uprázdněný stolec biskupský pražský cizince, Sasa Lanza, shromáždění bojovníků a předních mužů českých dovedlo hlasitě a bojovně uplatnit nároky českého kandidáta na tuto hodnost, bratra Vratislavova Jaromíra. I když nelze popřít, že pozadí celé této scény bylo velmi komplikované a že zasahovaly tu pravděpodobně i zájmy docela osobní (zejména se strany mocných „hrabat“ Kojaty Všeborova a Smila Božejova) — není pochyby, že máme tu co dělat s prvními počátky skutečného českého nacionalismu — jak začínal se utvářeti mezi domácím klerem v reakci na působení cizích duchovních v zemi. A tento nacionalismus (užívám slova toho ovšem s dobovou výhradou, nechtěje je nikterak ztotožnit s jeho dnešním běžným významem) mezi příslušníky našeho duchovenstva pak rostl tím výrazněji, čím hustěji bylo toto prostupováno domácím živlem a ovšem i čím víc zakořeňovalo jeho postavení v hospodářské situaci země. Nejen v řadách světského kněžstva, kde konečně český element uplatnil se nejsnáze, ale i v řadách duchovenstva klášterního, jehož starší generace, uvádějící k nám nové řády, jako byli premonstráti, cisterciáci a pod., byla vesměs složena z cizích příchozích, a kde proto pronikání českého prvku bylo do značné míry ztíženo, setkáváme se ve XII. a počínajícím XIII. století se značnou národní revnivostí, která byla posilována do jisté míry i stále častějšími zásahy kuriálního centralismu v církevní ústrojí našich zemí. Je známo, kam až vypsely

tyto starší podněty v době Přemysla Otakara II., Václava II., Václava III. a v počátcích éry lucemburské. Mezi českým duchovenstvem objevuje se v této době celá řada postav velmi vyhraněného nacionálního charakteru, jako byl neznámý blíže žák vlašského Jindřicha z Isernie, citovaný obyčejně jako mistr Bohuslav, z řádu minoritského, nebo biskupové Tobíáš z Bechyně, Jan z Dražic a jiní preláti i příslušníci nižšího kleru českého. I skladatel tak zv. Dalimilovy kroniky, nejvýraznějšího to projevu českého nacionalismu XIII. věku, byl podle vši pravděpodobnosti z řad duchovenstva — snad, jak domnívá se J. V. Šimák, Hynek z Dubé, příjímím Žák, biskup olomoucký.

Národní cítění v řadách českého kleru doby přemyslovské nekrystalisovalo však jen z podnětů negativních, jen jako reakce na pronikání cizího živlu v českou organizaci církevní, nýbrž mělo i svoje impulsy kladné. Na prvním místě mezi nimi třeba jistě uvést určité zhodnocení jazykové kultury jako jednoho z nejdůležitějších pilířů národního uvědomění a cítění, k němuž dochází mezi českým duchovenstvem vlivem jeho práce pastorační. S rostoucí účastí širších kruhů na náboženských obřadech a vůbec na celém náboženském životě, jak možno ji pozorovat u nás od XI. století, rostla i potřeba náboženského vzdělání těchto vrstev, náboženské přípravy jejich — v jazyce mateřském. A tak vedle latiny a latinsky psané literatury je český klerus chtěl nechtěl nucen vytvářeti i literaturu národní v užším slova smyslu, t. j. psanou česky, zprvu v nejtěsnějším styku s liturgickým obřadem, později i mimo vlastní oblast jeho. Počínaje pouhým slovním výkladem, jehož stopy zachovaly se v různých glosách — přes meziřádkové souvisle psané převody theologických textů až k duchovní písni české, jejíž

první památky tvoří dodnes nejstarší monumenty našeho umělého písemnictví — rozvíjí se zvolna tvůrčí činnost našeho duchovenstva a to jak klášterního, tak světského. A při této činnosti, jež byla rozhodně větvitější, ale i nesešnější, než snad dnešnímu pozorovateli se zdá, roste a rozvíjí se (také ovšem jen zvolna) i smysl pro *jazyk*, jakožto důležitý význak národní kultury a jeden z úhelných kamenů národního uvědomění vůbec. Bylo to zvláště důležité za hospodářských proměn, k nimž došlo na české půdě v XIII. století a jejichž nejvýznamnějším rysem byl zesílený kolonizační nápor cizího živlu v našich zemích, rozrušující podstatně dotud jednotnou masu obyvatelstva a ohrožující nepřímo i základy jejího primitivního národního uvědomění — pokud spočívaly na principu teritoriální obrany. Duchovenstvo stává se v této době i jaksi v pozitivním slova smyslu živým vědomím české společnosti národní a dodává jí síly nejen v jejím odporu proti cizím vetřelcům a kořistníkům, ale i v jejím vlastním sebevědomí, které již již rozkolísávalo se — zejména ve vrstvách vyšších — pod tlakem tehdy přece jen značně ještě vyšší kultury německé.

V obou směrech, v nichž český klerus doby přemyslovské působil na vzrůst a na formování českého národního vědomí — byl zjev prvního opata sázavského, svatého Prokopa, přímo symbolickým vyjádřením jeho vnitřní situace a nálady. Myslím, že není třeba dlouhých výkladů, abychom v motivu legendy svatoprokopské, který jsem citoval shora v úvodu této drobné studie, postihli jasně řeč nespokojeného českého kleru XII. století, který čím dál tím nepříjemněji nesl pronikání cizího živlu do země — jmenovitě při zakládání nových klášterních ústavů, osazovaných zatím povětšinou řádovými příslušníky nečeskými.

Po této stránce možno skutečně mnicha sázavského — přes všechny podstatné rozdíly, které tu jsou a které dotýkají se i otázek pro nás velmi důležitých, jako je na příklad otázka slovanské liturgie — považovati za duchovního pokračovatele slavného předchůdce jeho, kronikáře Kosmy, v jehož díle ozýval se taktéž velmi hlasitě odpor proti „vrozené Němců pýše“, proti jejich „podvodnému“ jazyku a na něž konečně přímo skoro navazuje ve známé a shora dotčené scéně uvedení Lanzova na biskupský stolec pražský, podtrhující velmi zřetelně přesvědčení Kosmovo o přednostních právech domácího českého člověka před cizím — „quod alienigena plus non diligit et melius huic terre cupiat quam indigena“. Snad měl bych jen podtrhnout, že autor kroniky sázavské, která pochází asi někdy z poloviny století XII., nebyl už příslušníkem vlastního řeholního štípení Prokopova, mnichů s obřadem slovanským, nýbrž členem nově roku 1097 do kláštera uvedené benediktinské řehole obřadu latinského. Je třeba si to uvědomit, abychom pochopili, že jeho odpor proti Němcům, zachycený tak výrazně ve shora citované kapitole o předjitřním vidění německého opata, nebyl snad podložen prostou descendencí jeho z duchovního potomstva Prokopova, nýbrž souvisel — aspoň jistě ze značné části — s povšechnou náladou, která v jeho době v českém duchovenstvu se ozývala.

Kult svatoprokopský a jeho národní význam se ještě podstatně zvětšily, když roku 1204 byl první opat sázavský papežem Innocencem III. slavnostně kanonisován. Nebyla to kanonisace založená jen na svaté pověsti, již Prokop požíval v té době v Čechách a v sousedství jejich, a na zázracích, jež sběhly se jednak za jeho života, jednak po jeho smrti. Byl to akt, svědčící zároveň celému národu, resp. jeho

prvnímu představiteli, králi Přemyslu Otakarovi I. a jeho vnitro- i zahraničně-politickým aspiracím. Po stránce vnější měl býti nově kanonizovaný světec jakýmsi symbolem úcty, jíž dobyly si Čechy obratnou politikou svého panovníka v současných politických událostech západoevropských, kde z prostého, vasalského státu vyšinuly se v mocnost známou a váženou jak v táboře hohenštaufském, tak v táboře kuriálním i konečně mezi neutrálními knížaty — vnitřně pak navazovala kanonisace svým smyslem na ony svrchu již zmíněné snahy českého kleru o vymanění z područí církevní svrchovanosti německé, zasahující dosud přece jen znatelně do církevní organisace domácí — jež vyvrcholily právě nedávno před tím investiturou biskupa Daniela se strany Přemyslovy, novotou to v českých poměrech značně revoluční, a v nichž pak Přemysl pokračoval i dál, snaže se využití příznivé sobě situace v kruzích kuriálních k povýšení biskupského stolce pražského na stolec arcibiskupský a vytvoření plně samostatné církevní provincie české. Řím dával v nově kanonizovaném světci novému království cosi, co bylo tou dobou ještě větší ctí než nový, nově vybojovaný erb: patrona, jehož sláva stávala se bezděky i duchovým titulem, slávou země jej zrodivší. A Čechy samy získávaly v jeho gloriole i argument pro svoje prozatím sice neuskutečněné, jistě však ne definitivně odložené snahy o vybudování vlastní církevní organisace, neboť nový (vlastně jen pro cizince nový) světec byl živým dokladem opravdového duchovního života v zemi, duchové vyspělosti království, které si přálo státi se samostatnou provincií církve římské. Obojí tento smysl úcty svatoprokopské, jak vytvořilo jej dobové prostředí současné, obráží se zřetelně ve veliké legendě svatoprokopské, která právě,

jak se zdá, z podnětu kanonisačního procesu vznikla někdy na počátku XIII. století v klášteře sázavském. Je to v podstatě život prvního opata sázavského, tak jak byl zachycen ve svrchu citované kronice tak zv. mnicha sázavského — ale značně rozšířeny jsou tu legendické motivy starého vyprávění vylíčením nových zázraků, jež sběhly se po smrti Prokopově a v nichž přímluva světce způsobila nějaký div. Tyto nové partie byly zřejmě určeny k tomu, aby rozšířily svými bohatě a s jakýmsi pathosem nadnášenými scénami slávu nového světce v nejširších kruzích současného západního křesťanstva a připoutaly jeho pozornost k novému zjevu, objevujícímu se na strmě vysokém nebi současného gotického světa. Vedle nich však zachoval náš legendista ve svém vyprávění úplně beze změny i scénu předjitřního vidění německého opata klášteře sázavského, jak jsme ji shora byli citovali z kroniky tak zv. mnicha sázavského. Nebylo toho zajisté zapotřebí pro nějakou větší oslavu nově kanonisovaného světce, v jehož legendárním věnci skvěla se celá řada divů a zázraků daleko bohatších a ve smyslu církevním jistě daleko významnějších, než bylo toto vypuzení německého štípení Spytihněvova z klášteře sázavského. Ba naopak bylo lze jistě důvodně očekávat, že by tato epizoda legendického textu mohla se dosti živě dotknouti církevních kruhů v cizině — jmenovitě benediktinských spolubratří německých, na jejichž pomoc při propagaci úcty nového světce byly jak Čechy, tak sám klášter sázavský jistě do značné míry odkázány. Ale legendista patrně příliš dobře cítil, že by vypuštěním tohoto nacionálně podbarveného motivu ochudil legendu o její podstatný kus, že by se dotkl jednoho z nejhlubších kořenů jejích, jejího vnitřního smyslu. A tak ne-

odvážil se ani slovem dotknouti se této partie, vpínající legendu svatoprokopskou hluboko ve vývoj nejen současného národního cítění českého, ale i ve vývoj českého kulturního života vůbec.

Skutečně: nacionální (opětuji ovšem: v soudobém slova smyslu nacionální) charakter kultu svatoprokopského tvořil substanciální rys jeho. Není jistě nadarmo, že v slavném vidění Jana, syna Svojslavova, v den českého vítězství nad Uhry u Kressenbrunnu, vedle svatého Václava a svatého Vojtěcha, jejichž účast ve vojenských podnicích českých panovníků měla už svoje precedens ve svrchu citované bitvě u Chlumce roku 1126, vystupuje jako třetí ochránce českého vojska, provázející v oblacích jeho boj — sv. Prokop „s berlou pastýřskou v patách za svatým biskupem jdoucí“. Nacionální charakter, vtištěný zjevu světcovu starší literaturou a vzrostší ještě okolnostmi, za nichž došlo k jeho kanonisaci a které sepialy jej ještě více s národní ctižádostí českou, nemohl než učiniti jej symbolem bojujících Čechů — třebaže jinak monastický život i monastický kult jeho se tomu zřetelně vzpíral. Legenda svatoprokopská, jak vytvářela a rozvíjela se dál ve století XIII., nezřekla se ani v nových svých rozvilinách nacionálního motivu kroniky tak zv. mnicha sázavského. Naopak, tento motiv poutá vždy příznačněji pozornost české veřejnosti — která ocitá se zatím v nesnadném a rok od roku urputnějším zápase s německým živlem kolonizačním a jeho hospodářskou i kulturní převahou: U tak zv. Dalimila — podle mínění Šimákova, jak shora podotčeno, i za tímto jménem kryje se kněz, biskup olomoucký, Hynek z Dubé, příjímím Žák — vyostřuje se celá legenda právě jen v tuto scénu: O ostatním životě světcově kronikář ničeho neví, zato epi-

soda předjitřního vidění opatova upoutala jej tak, že mu už nestačí pouhý zápis staré kroniky, a snaží se jej rozvíti v obraz co možná drastický, obraz, kde svatý Prokop německého opata

„... vláčieše
za vrch, kyjem jej tepieše,
aby z klášteera šel veléše“

Že v německém paralelním textu Dalimila „Die pehemische Cronica dewcz“, kde jinak motiv je uchován plně v téže podobě jako u českého originálu, je proti českému znění vypuzení německého opata ze Sázavy zdůvodněno zcela novým způsobem — nepořádným způsobem života opatova („der lebte czu mal unordenlichen“) — je ovšem dobře pochopitelné a potvrzuje to jen důrazněji to, co o povaze a smyslu kultu svatoprokopského v Čechách ve XIII. století právě bylo řečeno.

Zjev prvního opata sázavského a jeho kult nevyjadřoval však, jak jsem shora podotkl, rodící se národní sebevědomí české jen jako symbol zásadního odporu proti cizím úchvatům na domácí půdě a jako argument pro přednostní práva českého člověka v české zemi. Od počátku ozývá se jiná důležitá připomínka existence národní, jiný důležitý kořen vznikajícího národního vědomí v jazykovém motivu, který vtiskla legendě svatoprokopské v ni zapředená historie slovanské liturgie sázavské a který nebyl setřen ani neporozuměním pozdějších let pro tuto liturgii. Bylo by jistě ovšem chybou, kdybychom význam jeho pro starší údobí úcty svatoprokopské přeceňovali: jazyk v této době neznamená pro představu národa zdaleka ještě to, co dnes. Ale čím dále pronikáme do XIII. a v počátek XIV. věku, tím znatelněji vzrůstá důležitost jazykové stránky v národním cítění souvěkém — hlav-

ně, jak jsem shora vyložil, vlivem pronikání cizího živlu mezi obyvatelstvo české, kterýmžto procesem byl starý princip teritoriální obrany, podkládající primitivní národní cítění předchozích generací, povážlivě narušen. Zajímavé je, že už tak zv. mnich sázavský — jakkoli sám byl, jak řečeno, ne už obřadu slovanského, nýbrž liturgie latinské a jistě také přesvědčen o správnosti svého ritu — v otázce liturgického jazyka nedíval se na sv. Prokopa a jeho řeholní štípení nikterak odmítavě — nopak: dovedl je bránit proti těm, kteří namlouvali knížeti Spytihněvovi „per sclavonicas literas haeresis secta ypocrisisque esse [fratres] aperte irretitos ac omnino perversos“ — nechává se strhnout plně svou výřečností. Už jemu, jak se zdá, bylo zřejmo, že jedná se v tomto případě o urážku čehosi, co tvoří podstatný kus jeho národního příslušenství a jeho národního sebevědomí, že podezřívání domácího jazyka jako nástroje, jímž ďábel odvádí od svaté víry a lapá ve své sítě, je cosi hluboce urážlivého i pro Čecha, který jinak v otázce liturgie samé plně se podroboval zákonům Církve. Jen tak si vysvětlíme onen proud rozhořčení, který obrátil na hlavu neblahých rádců Spytihněvových: „O invidia, inextricabilis malitiae zelus! O invidia destanda, omnimoda malitia conglobata, ignis inextinguibilis!...“ A jazykový odkaz prvního opata sázavského — v tom smyslu, jak setkááme se s ním u autora naší kroniky sázavské — vzal za svůj patrně celý klášter sázavský — i když už slovanské knihy kdysi bratří Prokopových dávno a dávno byly spáleny. Kanonišská legenda, složená někdy s počátku XIII. věku, o které byla svrchu řeč, zachovává *passus* obrany liturgie slovanské, jak jsme jej četli ve starší kronice klášterní, opět beze změny. A zřejmě nezůstalo na Sázavě jen při tom-

to platonickém projevu náklonnosti a přízně k mateřskému jazyku většiny klášterníků. Jako jakýsi příkaz tradice světcovy zachovává klášter Prokopův i v dalším svém vývoji kult domácího jazyka. Bohužel, z literatury české, která byla při klášteře průběhem doby vypěstována, zachovaly se dnes celkem jen nerozsáhlé zbytky. Ale i z toho nevelikého pozůstatku, který lze pevněji určit jako provenienci sázavskou, můžeme souditi na literární úsilí dosti vyvinuté a ne nezajímavé. Jeť česká legenda o svatém Prokopu, vzniklá na Sázavě v prvních deceniích XIV. věku, již mám tu na mysli, přes všechny námitky, jež proti ní byly vznešeny ještě v poslední době (srov. na příklad Jakubcovy Dějiny literatury české, str. 49) — literárním kusem na svoji dobu skutečně všeho respektu hodným. Obsahově navazuje ovšem úzce na starý tekst, jak byl jejímu autorovi k dispozici v kronice tak zvaného mnicha sázavského, v kanonisační legendě z počátku XIII. věku a v jiných zpracováních k těmto dvěma hlavním pramenům se připínajících, a přejímá jen s nepatrnými celkem odchylkami vše, co tu čteme v místech pro nás zajímavých. Význam její však tkví především ve stránce formální, v tom, k jakému stupni výrazové dokonalosti dospěla, a jak dovedla v novém jazyku a v nové formě zmocidanou obsahovou látku. A tu neodepřeme jí jistě určitého uznání — jak pokud jde o celkovou, rovnoměrně v podstatě rozvrženou kompozici její (kompozici arci ve smyslu středověkém), tak pokud jde o pevně a s podivuhodnou konkrétností zachycený detail. Je to tím podivuhodnější plus, čím nesnadnější bylo dojista postavení skladatele této legendy — zejména vzhledem k jiným legendickým autorům současným či předchozím, kteří, uchylující se k legendickým látkám zpracovaným už

dříve a jinde — o umučení Kristově, o Panně Marii, o Jidášovi, Pilátovi, sv. Alexiovi, sv. Jiří, sv. Kateřině, sv. Marketě, sv. Dorotě atd. — měli přece jen před sebou určité básnické předlohy, určité opěrné body — ne-li ve smyslu jazykovém, tož jistě aspoň ve smyslu kompozičním, ve stavbě dějové a pod. Legenda svatoprokopská, o níž je řeč, je první česky psanou a skládanou legendou o českém světci, kterou v naší literatuře dnes známe. Ani nejpopulárnější národní patron naší gotiky, svatý Václav, nedočkal se tak záhy českého vyličení svého života jako první opat kláštera sázavského. Snad arcí neznáme dnes už legendické tvorby našeho XIII. a počínajícího XIV. století v té plnosti, v jaké by bylo třeba ji znát. Ale pro domněnku, že naše legenda svatoprokopská byla skutečně první česky psanou a skládanou legendickou biografií českého světce, mluví především stará tradice klášterní, kterou legenda sama podtrhuje svým v detailu proti jiným legendám ještě zesíleným důrazem na jazykovou stránku svatoprokopské historie, a ovšem i jiné důvody, jež na tomto místě prozatím nemohu podrobněji probírat. Její tekst je nepochybně i v této souvislosti zvlášť výrazným dokladem začlenění úcty svatoprokopské v dějinný vývoj našeho národního vědomí — v tom smyslu jak jsem právě svým předchozím výkladem byl naznačil.

*

Vznosná gotika doby lucemburské — vzpínající se smělym duchovým klenutím do závratných výšin neviditelného života — znamenala v nejednom směru vyvrcholení kultu svatoprokopského, rozvinuvšího se v přčetných rozvilinách už v předchozích letech našich dějin. Vlastní legendě svatoprokopské nedostává se sice už nového, plně samostat-

ného zpracování, nového obohacení obsahového — nicméně četné variace, se kterými setkáváme se v rukopisných památkách této doby a které rozlišují její text v několikero formálně velmi různých čtení, svědčí velmi zřetelně o tom, jaké zálibě se osobnost prvního opata sázavského těšila i v naší gotice XIV. a počínajícího XV. věku. Jen mezi rukopisy pražské universitní knihovny shledal jsem vedle textů, přidržujících se v podstatě znění staré legendy svatoprokopské, jak byla publikována kdysi Jos. Jirečkem v I. svazku *Pramenů dějin českých*, dvojí závažně odchylné přepracování staré předlohy: legendy „Fuit beatus abba Procopius“, a „Beatus igitur abbas Procopius nacione Bohemus“. Jistě však, že mnoho z rukopisů, týkajících se tak či onak osobnosti a historie prvního opata sázavského, z XIV. století přišlo na zmar v dobách pozdějších, jmenovitě za válek husitských, které postihly krutě především vlastní střed kultu svatoprokopského — klášter sázavský. Tak na př. ze zmínky v kronice Beneše z Weitmile víme, že existovala jakási blíže neoznačená kronika sázavská, která popisovala osudy klášterní v počátcích doby lucemburské, a znamenávala při tom i jednotlivé zázraky na přímluvu světcovu se udavší, představujíc tak současně i jakési další pokračování staré legendy světcovy. A jistě také že byly vedle legend ještě jiné a jiné doklady kultu svatoprokopského v soudobé literatuře hagiografické: Mezi rukopisy XIV. věku nacházíme i přepisy officií na den sv. Prokopa, v bohaté ornamentice hymnické latiny soudobé, oslavujících jeho život a příklad, homiletická vylíčení jeho životních osudů (sermones) a j. I do světské literatury konečně proniká na nejednom místě záře těchto hagiografických textů. Stačí listovati jen soudobými kronikami: Pulkavou,

Marignolou a zejména právě zmíněnou kronikou Beneše z Weitmile, abychom postihli v četných zápisech zázraků světcových, k roku 1316, 1321, 1325 atd., odraz bohatě epické legendy, ovíjející postavu prvního opata sázavského. Ale nejen v literatuře — i ve vlastním životě této doby, jak známe jej ze soudobých pramenných dokladů — lze zachytit na mnoha a mnoha místech zvučnou a výmluvnou odezvu jména Prokopova. Ikonografie uměleckých památek této doby setkává se s jeho podobou mezi postavami českých patronů na známém Veraikonu v kapli sv. Silvestra v katedrále svatovítské, ve slavném mozaikovém obraze nad jižním portálem téže katedrály, v památné galerii světeckých postav v kapli Sv. Kříže a sv. Kateřiny na Karlštejně a jinde a jinde. Nejhlubším dokladem kultu svatoprokopského v Čechách lucemburských byl pak Karlem IV. roku 1347 založený klášter v Praze na Slovanech, kterýž měl kvěsti „ke cti Boží, ke cti blahoslavené Panny Marie Matky Páně a na pamět a čest přeslavných Jeronyma, Cyrila, Metoda, Vojtěcha a Prokopa, dědiců království českého“. To nebyl jen prostý hold veliké památce světcově, to bylo zároveň hlubší uznání jeho duchovního odkazu, kterému dodával na závažnosti ještě více způsob, jakým k založení tohoto kláštera slovanského obřadu došlo. Významu jeho dotkneme se ostatně ještě jednou níže.

Je pochopitelné ovšem, že ani v době, která znamená zároveň prudký vzmach národního sebevědomí českého, kdy nositel koruny svatováclavské dostává se na trůn císařský a s ním i celý národ do popředí politických událostí evropských, nezanikl nacionální rys, vlastní osobnosti prvního opata sázavského od počátku jeho úcty. Ve svatoprokopských legendách XIV. století, pokud jsem měl mož-

nost je sledovat, nikde nechybí známá episo-
da nočního setkání německého opata, dosaze-
ného Spytihněvem, s pohněvaným světcem.
Naopak i poměrně velmi zkrácené jinak zpra-
cování, jako je shora zmíněné „Fuit beatus
abba Procopius“, kde ostatní události živo-
ta světce jsou zaznamenány jinak stručně
nebo dokonce zahrnuty v pouhé povšechné
zmínky bez konkrétních epických údajů, za-
chovává tuto epizodu v plném rozsahu — tak,
jak ji známe z výše dotčené kroniky mnicha sá-
zavského a kanonisační legendy Prokopovy. Je
vidět, že ani v Čechách za doby Karlovy neotu-
pělo ještě nikterak napětí, které vytvořilo se za
vlády posledních Přemyslovců mezi vlastním,
česky mluvícím obyvatelstvem království a
německými přistěhovalci, kolonisujícími měst-
ská sídliště v zemi. Jen jedinou legendu jsem
nalezl mezi rukopisy XIV. století, obsahující-
mi život sv. Prokopa, pokud byly mi přístup-
ny — kde scéna nočního setkání německého
opata, dosazeného proti nástupci Prokopovu
Vítovi, se světcem je poněkud oslabena. Je to
výše zmíněný text „Beatus igitur abbas Pro-
copius nacione Bohemus“ z pražské universit-
ní knihovny (VIII D 18). I tam je sice vlastní
epický obsah místa zachován — až na úvodní
výklad — dosti pečlivě, ale formálně setkává-
me se tu s velmi pronikavými změnami, jež
podstatně oslabují vlastní smysl celého líčení:
Opat, kterého kníže Spytihněv dosadil na mís-
to bratrovce Prokopova Víta, není tu označen
už jako Němec, nýbrž prostě jako „advena,
qui a latere ducis missus fuit“, také narážky
na slovanský bohoslužebný jazyk mnichů sá-
zavských a podezření z něho vyvozovaná jsou
vypuštěny a ovšem zmlkla i ona rozhořčená
výmluvnost, kterou kdysi autor tak zvané sá-
zavské kroniky stíhal řeholníky, vetřevší se
do kláštera Prokopova. Nemýlím-li se, jde tu

o zpracování legendy svatoprokopské, které vzniklo v nějaké německém prostředí — ať už klášterním či jiném — v Čechách a které proto hledělo se vyhnouti všem výrazům pohrdání, jimiž častoval starý kronikář resp. legendista německého opata a nepřímě i jeho spolubratry. Svatý Prokop byl v této době — jako konečně od počátku — patronem celého království a jako k takovému hlásili se k němu všichni obyvatelé Čech bez rozdílu národnosti. Tehdejší vlastenectví, třebaže, jak jsem shora připomněl, už zřetelně se ozývá v něm moment jazykový, nerozlišovalo ještě tak ostře skupiny linguistické, jako vlastenectví dnešní. I český Němec cítil „česky“ — alespoň ve smyslu místně patriotickém a přejímal proto ve svůj duchový život i duchové symboly země, v níž žil. Víme, že český Němec dovedl si zpracovati Dalimila ve svém smyslu, zachovávaje jeho protiněmecký ostrý odpor ve smyslu odporu proticizineckého, namířeného proti vetřelcům, kteří jsou stejně nepřáteli českých jako německých svobodných obyvatel království, překážejíce jim jak hospodářskou, tak politickou svou konkurencí. Naše verse legendy svatoprokopské „Beatus igitur abbas Procopius nacione Bohemus“ má se pak k českému, či lépe řečeno: z českého prostředí vzešlého originálnímu textu této legendy v podstatě stejně jako německý Dalimil k Dalimilovi českému. Snad ovšem — a ani tato možnost není, myslím, úplně vyloučena — byla verse legendy svatoprokopské „Beatus igitur abbas Procopius nacione Bohemus“ v epizodě o nočním vidění německého opata, dosazeného Spytihněvem, neutralisována také z jiného důvodu. Snad měla tato verse legendy býti jakýmsi průvodním textem, s nímž měla býti přijata osobnost českého národního světce v kult celého západního křesťanstva tehdejší

šího. Český národ v této době, jak řečeno, pronikající vítězně v popředí celé Evropy, potřeboval jakési legitimace, jakéhosi důkazu své duchovní vyspělosti a převahy. A tu mu — úplně v duchu vznosné gotiky současné — měli dáti především jeho světci. Svatý Václav, jak známo, proniká za panování Karla IV. mezi přední světecké postavy celého Západu: jeho oltář v nejbližším sousedství hrobu prvního zástupce Kristova, apoštola Petra, připomíná poutníkům scházejícím se „ad limina apostolorum“ jeho slávu stejně jako svatováclavská kaple při legendami opředeném hrobě prvního obnovitele svaté říše římské národa německého Karla Velikého poutníkům cášským nebo chrámek v památném Ingelheimě na Rýně a j. A jistě že by byl Karel IV. býval rád i rozšíření kultu svatoprokopského po současném Západě. Založení kláštera na Slovanech, v němž většina dosavadních autorů (mezi nimi i na př. J. B. Novák ve své studii „Patriotismus Karla IV.“, otištěné v XXXII. ročníku Českého časopisu historického) spatřovala spíše výraz jakýchsi nábožensko-kuriosních zálib Karlových, možno aspoň v této souvislosti považovati přece jen za akt cílevědomý, který měl manifestovati v očích Západu, upírajících se k nové, mladé metropoli střední Evropy, pravověrnost slovanského ritu bohoslužebného a tím i jaksi nezávadnost světeckého zjevu Prokopova — zasaženého jinak přece jen jakýmsi stínem pochyb nebo aspoň nejistoty v očích přísně ortodoxní soudobé Francie, Italie, Německa atd. Svatý Prokop, jehož současné officium církevní (rukopis pražské universitní knihovny VIII G 29: *Age, mater ecclesia, tanti festa gaudii que decorant solempnia merita Procopii*) slavilo jako „*lumen Bohemiae*“, jako nejkrásnější plod, jež „*intus fructifera Bohemia... germinavit, de*

quo una letifera vox populo prosperavit“ — mohl býti po pravdě novou ozdobou mladé koruny svatováclavské, novým doporučením českého živlu v očích ostatního západního křesťanstva — i konečně novou oporou politických plánů Karlových, mířících přes veškeru svoji realističnost v hlubokých a opojných perspektivách do budoucnosti. A není vyloučeno, že, jako se staral o propagaci úcty svatováclavské novým zpracováním starého legendárního textu, staral se, či chtěl se postarat i o rozšíření kultu svatoprokopského — arci ve formě, která by právě se stanoviska propagačního byla přijatelná i mimo hranice českého království.

Ovšem kupodivu — snaha Karlova o zevropštění světeckého zjevu Prokopova, která proniká současnými prameny (i zmínky v kronice Beneše Krabice z Weitmile a zmínky v kronice Marignolově o sv. Prokopu, jichž jsem se svrchu dotkl, jsou jejími doklady) — nedosáhla ani takového úspěchu jako u sv. Václava — třebaže jméno samo nebylo jistě evropskému Západu při svém řeckém původu tak nesrozumitelné jako u tohoto svatého vévody a třebaže nad to měl císař v tomto případě k dispozici i celý řád benediktinský, s chloubou zaznamenávající prvního opata sázavského mezi svými příslušníky. Rukopisy legendy svatoprokopské po cizích klášterních knihovnách z této doby, pokud o nich mluvíme, vědí svůj původ buď blíže neznámé náhodě nebo právě zmíněnému vlivu řádové pospolitosti benediktinské, nijak však neprozrazují stop vlastní propagační činnosti Karlovy. Svatému Prokopovi zůstaly příliš hluboko v jeho duchové fysiognomii vtisknuty rysy, které činily jej duchovým zjevem a symbolem specificky českým, srozumitelným a pochopitelným plně právě jen na půdě, ze které byl rostl. Ale prá-

vě v tomto svém teritoriálním a národním zakončení nabývala postava světce vždy většího významu, čím více vyostřovalo se — zejména za doby syna Karlova Václava IV. — ono vnitřní napětí v zemi, jehož svědkem byl sv. Prokop od počátků své úcty a jež jeho zjev také sám do značné míry charakterisoval. Ne- ní jistě nadarmo, že mezi rukopisy svatopro- kopských legend v pražské knihovně univer- sitní, o kterých jsem se byl svrchu několikrát byl zmínil, celá řada pochází právě z počátku XV. věku. Tak na př. rukopis X B 7 (část z roku 1406), X A 26 (z let 1403—1416) a konečně I B 17, kde život světcův je umístěn v řadě soudo- bých traktátů Štěpána z Palče a jiných auto- rů. Doba Husova, kdy stín kacířství, kladené- ho za vinu kazateli kaple betlemské, padal na celou zemi, jako by s jakousi sebeuklidňující důvěrou utíkala se k legendě, v níž s tak vý- mluvným rozhořčením byli odmítnuti ti, kteří obviňovali domácí české lidi „heresis secta ypochrisisque esse aperte irretitos“.

Husitství samo ovšem, které prudkým pří- valem svým zaclonilo na čas slavný obraz ka- rolinské gotiky české, znamenalo značné osla- bení kultu prvního opata sázavského. Před-evším padl v obět revoluci klášter sázavský, středisko úcty svatoprokopské, odkud tato programově šířena nejen po Čechách a čes- kých zemích, ale i — prostřednictvím bratří řá- dových — po celé západní Evropě — a to jistě ve všech možných formách literárních, vý- tvarných atd.: Nemáme sice zpráv o vypálení kláštera — prameny zmiňují se pouze o opa- nování Sázavy roku 1421 vojsky pražskými — ale není pochyby, že mniši, kteří obývali kláš- ter, byli vypuzeni, a život, který se dotud roz- víjel v základu sv. Prokopa, ustal. Také zboží klášterní bylo rozebráno hrabivýma rukama světskýma. — Ještě více však než ztráta toho-

to ohniska úcty svatoprokopské působily na její oslabení v době husitské po mém názoru určité vnitřní příčiny, jejichž kořen dlužno hledati v samé povaze veliké bouře. Náboženský charakter, který ovládl toto hnutí, vyvěrající jinak z celé řady pramenů rázu sociálního, hospodářského i politického, nebyl přízniv příliš starému středověkému monastickému ideálu, který tvořil podstatnou složku svatoprokopského kultu. Rokycana ve své Postile přímo útočně se obrací proti staré legendě světcově. A také národnostní ovzduší, vytvořivší se v zemi revolucí husitskou, nedodávalo osobnosti prvního opata sázavského toho dramatického akcentu a té symbolické působivosti, jakou měl v Čechách předhusitských, kde živel německý, nyní neodvratně zaražený ve svém pronikání, a z většiny míst přímo vytištěný, byl přece jen nebezpečným konkurentem vlastního domácího obyvatelstva. V tomto oslabení prudkého napětí mezi českou a německou složkou obyvatelstva viděl bych dokonce snad, ne-li přímo hlavní, tož jistě jednu z prvních příčin úpadku úcty svatoprokopské v našich zemích v údobí pohusitském.

Úplně ovšem kult světcův nezanikl ani po velké naší náboženské revoluci XV. věku. V této věci je jistě třeba velmi omeziti soud Kráslův, který ve svém líčení úcty svatoprokopské přechází údobí husitské a pohusitské úplným mlčením, cituje z této epochy jen z ciziny dva pozdní poměrně ohlasy jeho legend, jak zachovaly se — zřejmě vlivem řádové tradice benediktinské — u Ondřeje Langa, opata kláštera Michaelsbergu v Bamberce a jeho vrstevníka, známého opata sponheimského Jana z Tritenheimu (Trithemia). Stačí opět poukázati k shora několikrát zmíněným legendickým textům pražské universitní knihovny, v nichž celá řada hlásí se charakterem pře-

pisu do XV. věku, některé (adlig. 40 F 10) až do samého sklonku tohoto století. Vlastní dobou opravdového úpadku úcty svatoprokopské bylo teprve století reformace německé — století XVI. Přinesla-li epocha pohusitská při všech všudy shora vytčených nepříznivých momentech přece jen *oslabení* starého národního kultu českého, bylo údobí, počínající vládou posledního Jagailovce na trůně českém, dobou skutečné *negace*, skutečného *popření* jak základních podmínek, vytvářejících tento kult, tak jeho sama.

Náboženský život země, kde v necelých třech desetiletích od vystoupení Lutherova převládlo značnou většinou jeho učení, neponechával už místa nejen monastickému ideálu středověké legendy, proti němuž obrátilo se už husitství, ale ani světecké svatozáři, obklopující dotud postavu prvního opata sázavského. Tam, kde ovládla these o predestinaci člověka, nemohlo býti světců, a zjev svatého Prokopa, který dotud upoutával nadpřirozeným světlem z něho vyzařujícím, chtěl nechtěl sestupoval v řady všedních smrtelníků, zůstává jen jedním z oněch vzorů víry a dobrých skutků, jež podle textu t. zv. České konfese z roku 1575 „mohou a mají v církvi k jejímu tedy vzdělání zachovány býti“. — Ale i současné národnostní poměry v zemi přispěly nemálo, že na postavu slavného kdysi patrona království, v němž gotika XIII. a XV. století ztělesnily do jisté míry svůj odpor proti pronikajícímu cizáctví a jmenovitě proti útočícímu živlu německému, počalo se zapomínati. Dobu od vstupu německé reformace na naši půdu možno v ohledu národnostním nazvati u nás jistě právem dobou *assimilační*: V XV. století, kdy nebezpečná konkurence německého živlu v zemi byla odstraněna vypuzením nebo počestněním představitelů jeho hospodář-

ské a politické expanse — došlo k jakémusi vnitřnímu uvolnění v zemi. Napětí česko-německé stalo se otázkou zahraniční, uvnitř odpor proti Němcům ochaboval, protože nebylo tu již oněch povzbuzujících momentů v zájmových třecích plochách mezi oběma národnostními skupinami obyvatelstva. V XVI. století i v takto formulovaném poměru česko-německém však nastává další uvolnění, když otázka náboženská, která tvořila dotud jednu z hlavních příčin zahraničního antagonismu mezi Čechy a Němci, vlivem reformace Lutherovy se mění a z ortodoxně katolických sousedů království, se zjevným či tajeným nepřátelstvím vzhlížejících k českým kacířům, stávají se kacíři daleko radikálnější než byli naši husité. Není divu, že národ, který si už nebyl vnitřně tak živě vědom nebezpečí konkurence německé v zemi, a který byl nad to i na venek svou dlouholetou kulturní izolací poněkud vysílen, otevřel dokořán svoje dotud pevně uzavřené brány přátelsky vstupujícím cizincům, hlásícím se k němu nyní i se souvěreckou solidaritou. Dochází k jakémusi pozvolnému prolínání živlu německého v českou državu národní — prolínání, jež bylo tím nebezpečnější, že bylo současně podporováno i silnými hmotnými zájmy mohutného renesančního podnikatelství české šlechty. A toto nové ovzduší — ovzduší, jak řečeno, par excellence assimilační — nebylo ovšem nikterak příznivo starému symbolu tvrdého gotického nacionalismu: postavě sv. Prokopa, vyhánějícího berlou a ranami německého vetřelce — „hominem indignacionis plenum“ — z kláštera postaveného především pro české mnichy.

Skutečně nacházím v této době v naší literatuře už jen membra disiecta — trosky staré krásné legendy svatoprokopské. Ani Václav Hájek z Libočan, který jinak s takovou obli-

bou uchovával a přemalovával kdejakou barvitější a monumentálnější scénu ze starých českých dějin a kterému konečně jako katolíkovu nebyla jistě postava prvního opata sázavského tak cizí, jako evangelickým jeho souvěkovcům — nezachoval ve své mnohomluvné kronice z tradice staré kroniky sázavské nic než přestručnou zmínku o světcích, který „přijal na se zákon a oděv sv. Benedikta, a oblíbiv sobě místo jedno ve skále nad řekou Sázavou, odtud tisíc ďáblův, jenž tu přebývali, vypudil, a shromáždil některé nábožnější kněží tímž oděvem je odíl a pod řeholou jim býti ustanovil a spolu s nimi tu klášter ve jménu blahoslovené Panny Marie a sv. Jana Křtitele založil a velmi trpký a nábožný život vedl, takže se tomu bratři tu s ním obývajíce divili a jeho svatým modlitbám se poroučeli“ — zápis o (jinak ze starých legend neznámém) snu knížete Břetislava, vyzývajícím jej k dostavění kláštera sázavského a o (také jinak nedoložené) účasti sv. Prokopa na procesích, přinášejícím tělo sv. Vojtěcha z Hnězdna a konečně připomínku o smrti světcově. Starý text zřejmě se rozpadl Hájkovi pod rukama v neporozumění a drobné motivy nové, kterými jej doplnil, ukazují jen, jak zkalilo se v této době už dávné epické podání. Stejně však jako Hájek zachytil postavu prvního opata sázavského jiný katolický kronikář této doby — Jan Dubravius. „Kronika církevní“ Bohuslava Bílejovského dotýká se jen letmo založení kláštera sázavského, „v němžto sv. Prokop s bratřími službu Boží, procesí i všechna zpívání českým jazykem způsobil“, a u Kuthe- na a Veleslavína omezují se rysy slavného kdysi obrazu jen na několik slov. Až zase Paprocký ve svém „Diadochu“ oživil jeho památku výrazněji — ač ani jeho připomínka nerozvíjí se než v pár frází, opřených o Hájka.

Nejzajímavěji doličují celou historii kultu. svatoprokopského a jeho proměn v našem XVI. století osudy nacionálního motivu staré středověké legendy o prvním opatu sázavském, který jsme učinili vlastním středem pozornosti naší v přítomné studii. Motiv ten v našem XVI. století takřka mizí. U Hájka, který zase dovedl jinak velmi značně rozezvučeti struny nacionálně podbarveného tónu, není ani stopy po epizodě, ještě v XV. věku uchovávané v prepisech legend svatoprokopských v plném epickém rozsahu. Stejně u ostatních kronikářů, jichž jmen jsem se dotkl — s výjimkou snad jen vzdáleného odlesku u Bílejovského, který jsem citoval svrchu. Ani rozsáhlé veršování Šimona Lomnického v jeho „Životech některých svatých krátce sepsaných a v rytmy složených“ (znám je z rukopisu pražské universitní knihovny XVII H 10) — ačkoli jinak dosti podrobně zpracovává epický obsah starých legendických textů — nenavazuje na nacionální rys historie svatoprokopské, jak jsme jej mohli postihnouti shora v době gotické, než velmi krotce v začátku svého skládání:

„V ony pominulé časy
v české zemi v vlasti naší
byl jeden opat vznešený
Prokop jménem tak řečený.
Jsa pravé přirození Čech
ku poctivosti jiných všech
památku dobrou ostavil
národ svůj Bohu oslavil.“

Po epicky výmluvné epizodě o vyhnání německého opata z kláštera sázavského svatým Prokopem, která — znovu připomínám — ve starších verzích legendy svatoprokopské tak živě upoutávala pozornost zpracovatelů a pře-

pisovačů — není v celé skladbě ani potuchy. Jen jako příklad dobrých ctností, zbavený úplně drsné příchuti gotického nacionalismu a spíš poněkud nakaširovaný, ožívá sv. Prokop v těchto tvrdě, s řezbářskou primitivností lazených verších.

V době, kdy Lomnický psal svoji skladbu — to jest někdy na rozhraní 80. a 90. let XVI. věku — začínal ovšem národní motiv starého legendického podání o prvním opatu sázavském v českém duchovém životě přece jen zase oživovat. Situace v druhé polovici XVI. století nabývá u nás zase znovu určitého nacionálně podbarveného napětí. Ne tak šlechta, u níž — zejména u kruhů vyšších — působily jistě už tehdy velmi silně její styky s mezinárodním ovzduším hradčanského dvora ve smyslu neutralizačním — ale zato tím silněji střední vrstvy soudobé české společnosti: měšťanstvo a poměšťanštělé kruhy drobného rytířstva — začínají reagovati dosti silně na pronikání německého živlu do země a jeho hospodářskou konkurenci s domácím obyvatelstvem. Zikmund Winter a v poslední době opět znovu Josef Klik vyličili dosti podrobně ve svých pracích tuto pozvolna postupující obnovu starého protiněmeckého odporu v zemi, která ovšem byla živena i určitými momenty politickými, a dokonce i — jak novější badání ukazuje — odezvami z náboženských bojů, třenic a polemik soudobých. V rámci jejím uplatnil se znovu — a to je opět příznačné pro celou povahu našeho kultu svatoprokopského — i nacionální motiv staré klášterní legendy o prvním opatu sázavském: Jakoby vzdálenou ozvěnou z bohaté epochy karolinské gotiky — zaznívá k nám jméno svatého Prokopa v t. zv. proroctvích Slepého mládence, jež objevují se u nás, pokud lze zjistit, někdy koncem let padesátých XVI. věku. Neznáme sice autentic-

kého textu těchto proroctví z doby předbělohorské resp. předrudolfinské, ježto veškerý dochované exempláře přes starší dataci v titulu pocházejí zřetelně až ze století XVII. — ale nic nám nebrání, abychom odezvu našeho legendického motivu, jak k nám zní z dochovaných výtisků, nepovažovali za starou a původní — tím spíše, že je dochována i ve verzích jinak dosti odchylných: Svatý Prokop vystupuje tu s oním typickým gestem, s nímž zachytili jsme jej shora v úvodu našeho čtení: Po veliké bitvě, kterou proroctví předpovídá a při níž národ český — s velikými ztrátami, ale přece jen vítězně — odrazí příval nepřátel svých — přijde spolu se svatým Václavem a „s berlí vyháněti nepřátele bude“. Že tato proroctví, jež sama hlásí se do doby Karla IV., byla výrazným projevem regenerace soudobého nacionalismu, o níž jsem se zmínil, netřeba tuším podrobně vykládat.

Ale nacionální motiv legendy svatoprokopské, který se jednou ozval v obnovujícím se nacionalismu předbělohorských Čech, neomezil se jen na pouhou odezvu v anonymním a spíše lidovým vrstvám určeném proroctví. Rostl kořeny hlouběji a hlouběji. Snad i církevní slavnost přenesení ostatků světcových z polozpustlého už kláštera sázavského r. 1584, která byla vykonána s neobvyklou pompou a okázalostí, navazovala do jisté míry na rostoucí oblibu světcovu v nacionálně živých vrstvách české společnosti. Víme, že úsilí protireformační dovedlo dobře využití jiných národních tradic českých: Jesuité na př. podivuhodně pronikali kupředu pod egidou kultu svatováclavského. A kult svatoprokopský byl by se mohl nadíti úspěchu v nejširších vrstvách soudobé české společnosti. Bohužel, kázání, které měl při této příležitosti známý probošt kostela svatovítského a šířitel kultu prvního opata

sázavského (v „Bohemia pia“) Jiří Berchtold Pontanus z Breitenberka, se ztratilo. Zato však myslím, že je dosti výmluvné nové vydání legendy svatoprokopské, které obstaral Pontanovi blízký Mikuláš Salius „partim ex annalibus Bohemorum, partim ex antiquo manuscripto“ pro známou velikou legendickou sbírku německého kartusiána Vavřince Suria „Vitae sanctorum“ a jež nechává protiněmecký motiv starého legendického textu rozezníti se v plném rozsahu, omezujíc se jen na úpravy rázu stylistického, formující starou středověkou latinu kronikářovu v duchu elegantnější řeči soudobého humanismu.

V samém závěru dějinného údobí předbělohorského, v roce 1618, který znamená už celým svým prostředím počátek jedné z nejtěžších krisí, kterou národ náš vnitřně zažil a jeden z nejtěžších vnitřních (a především vnitřních) zápasů jeho dějin — objevuje se pak zvláště výrazný doklad nového vzrůstu úcty svatoprokopské a jejího národního obsahu v legendě, kterou rozhodl jsem se v přítomné své práci publikovat. *

Je to opět rukopis pražské universitní knihovny, dochovaný mezi jinými jejími rukopisnými památkami pod signaturou XVII A 26. Označen je vzadu datem A 1618 — bez bližšího určení dne či měsíce tohoto léta. Autor podepsal se pod tímto datem pouze začátečními písmenami: K. K. z L. Určiti bezpečněji jeho jméno z monogramu, není bohužel možno, a také, pokud vím, nikdo z badatelů, kteří se až dosud rukopisem tím zabývali (Krásal, Truhlář — oba arci jen zmínkou), se o to nepokusil. Možností aplikace na různé šlechtické rody české a jejich příslušníky je tu celá řada a nějaké pevnější opory pro volbu určitého jména text neposkytuje.

Tekst legendy sám není totiž patrně než českým vzděláním nějakého starého středověkého podání o prvním opatu sázavském. Říci ovšem přesně, kterého, se zatím neodvažuji, protože nemáme dosud ani řádného vydání dochovaných legendických textů svatoprokopských — natož rozpisu jednotlivých jejich variací. Pokud jsem sám mohl zjistiti, blíží se nejvíce kratšímu zpracování legendy o prvním opatu sázavském z XIV. století „Fuit beatus abba Procopius“ (jinde „Fuit itaque beatus abba Procopius“), o kterém jsem se stručně zmínil shora. Z něho přejal náš autor či překladatel skoro slovně vstupní partii, z něho i dále čerpá jak ve vlastním epickém obsahu, tak, pokud jde o formální výpravu textu (tu přejímá na př. určitá úsloví, obrazy a pod.). Ovšem proti legendě „Fuit beatus abba Procopius“ má zpracování z r. 1618 většinu partií podstatně zkrácených, jmenovitě ke konci vyprávění. Snad byly zkráceny už v latinské předloze, kterou měl K. K. z L. před sebou a která představovala nějaký značně sestručnělý variant tohoto legendického zpracování, snad zkrátil je sám ve svém převodu — po zvyku své doby. Nevylučuji ovšem ani, že přepisoval prostě nějaký starší překlad legendy svatoprokopské, související s textem „Fuit beatus abbas Procopius“, k němuž přivedla jej naivní či hlubší záliba a který upravil v duchu své doby a svého prostředí. Rozhodnutí v tomto případě bude spíše věcí filologů než věcí historikovou.

Ať už však další vědecké badání určí provenienci svatoprokopské legendy z rukopisu XVII A 26 pražské universitní knihovny a její poměr k legendickému zpracování „Fuit beatus abba Procopius“ blíže jakkoli — není jistě pochyby, že tento rukopis má značný význam jako památka své doby: jejího smýšlení, cítění

a i nálady, která ovládala v české společnosti na počátku osudného pro ni zápasu s dynastií habsburskou. Těžisko dokumentu nepochybně spočívá opět v onom nacionálním akcentu legendy svatoprokopské, který jsme sledovali shora a který uplatňuje se i v tomto textu s plným důrazem: Kdežto ostatní epická náplň starého středověkého podání většinou je tu velmi podstatně sestručněna, vyprávění o předpovědi Prokopově, týkající se vypuzení slovanských mnichů ze Sázavy a jejich návratu, a o střetnutí se německého opata se světcem v hodině předjitřní, rozvíjí se — sledujíc z povzdálí text „Fuit beatus abba Procopius“ — v značné a jistě nebezvýznamné vyprávěčské šíři. A právě tímto akcentem vřazuje se legenda naše velmi zajímavě v proud duchových dějin své doby a jejich dochovaných písemných dokumentů.

Rok 1618, ve kterém byla psána (či přepsána) naše legenda svatoprokopská — je rok památný i jako datum drobného spisku „Proti hostinským v Čechách se do kostelův tlačícím jazykům na nedbalého Čecha učiněný okřik“, jehož autora „přirozeného jazyka svého milovného Čecha“ Sanctia Lampra určil před časem (v Časopise Českého Musea 1910) Josef Volf v známém českém historikovi M. Pavlu Stránském. Byla to doba — po stránce nacionální — jistě velmi pohnutá. Ostře vyjadřují to i zápisy známého renesančního zbojníka kutnohorského Mikuláše Dačického z Heslova, který už dříve horlil ve svých pamětních záznamech velmi živě proti cizincům, vykořisťujícím prý zemi českou a chtějícím Čechům výsledky jejich práce vydříti:

„z cizí práce rozkoš jmíti
a svou vůli provoditi
a vše všudy připraviti“.

Co chvíli ozve se v jeho pamětech, k těmto letům se vztahujících, prudká nárazka na německou kořistivost, neupřímnost a nevybíravost — ať už je to ve zmínce o pokusech norimberského kapitálu o získání stříbrných dolů kutnohorských nebo ve zmínce o Jiříkovi Fuldovi „Němečkovi všetečném“ nebo v drobném citátu o Theobaldu a Anastasiu Hokovi „Germanech, Němcích cizozemcích“, o nepřátelské armádě, čekající na českou nesvornost, atd. I Dalimil — dávno zdánlivě zapomenutý Dalimil — proniká v době, v jejímž středu jsme se naší legendou ocitli, znovu do popředí soudobých hovorů i soudobého myšlení. Už Stránský užil úvodem ke svému „Okřiku“ citátu z této staré středověké rýmované kroniky — a v posledním roce rebelie — 1620 — vydává Pavel Ješín z Bezdězce celé toto skládání v knize dnes velmi vzácné, při tom však jistě neobyčejně významné i charakteristické pro údobí osudné rebelie české a jeho společnost. Bylo-li už dříve jistě dosti příčin, které vedly k přiosvětlení národní citlivosti na straně české — hlavně v momentech hospodářských, ale i, jak jsme slyšeli, v politických — doba vlastní politické krise, otevírající se rokem 1618, jich zřejmě ještě přimnožila. V zápasu, který nadcházel, mohla nacionální hesla, připravená předchozím vývojem a vybroušená zejména posledními lety, státi se velmi účinnou zbraní a proto nesměla zrezivěti.

Naše legenda svatoprokopská stýká se na některých místech až nápadně úzce s právě dotčenými doklady živého nacionálního citění českého z posledních let před Bílou horou. Zejména na Stránského bych chtěl v této souvislosti ukázat: Jeho závěr, že jako katolíkům tak ani straně podobojí „do duchovních povinností na místa přirozených a pravých Čechů, jimž chrámové Boží a nadání jich po předcích

jejich Češích vlastně k užívání náleží, [žádní cizozemci se] vkládají a vtírají nemohou“ — plně odpovídá známé nám scéně legendy svatoprokopské, která je zachována i v našem textu a v níž svatý Prokop opatovi vetřelci důrazně připomíná: „Vězte, Němče, žeť sem já synům duchovním u Hospodina uprosil tohoto kláštera obydlí, ale ne tobě, Němče, kterýž jsi v to neprávě všel.“ Ale i u Dačického nalezli bychom snadno místa, jež odpovídají jakousi vzdálenou odezvou zvучným a energickým slovům rozkazu Prokopova z naší legendy. Jeho invektivy nejsou sice namířeny přímo na cizince, kteří vtírají se do země na nadání církevní, ale přece jen v základě míří svým ostrím proti témuž živlu jako legenda o zakladateli kláštera sázavského. A o styčných bodech mezi naším textem svatoprokopským a t. zv. Dalimilem, není třeba po tom, co bylo shora řečeno o poměru staré legendy sázavské a skladatele této rýmované legendy kroniky, obšírně vykládat. Podotýkám jen, že epizoda legendy svatoprokopské o vyhnání vetřelého opata Němce z kláštera sázavského, v níž zúžil se autorovi starého skládání celý legendický životopis světcův, je ve vydání Ješínově ponechána v epicky nejbohatším znění, jaké známe, které ještě jaksí silněji podtrhuje důrazné vystoupení Prokopovo proti cizinci.

Ovšem na druhé straně rukopis svatoprokopské legendy z r. 1618, jímž se právě obíráme, znamená přece jen do značné míry i změnu v historickém poznání, jež bylo na základě právě uvedených dokumentů národního cítění české společnosti z doby českého povstání zkonstruováno. Ukazuje totiž, že silné národní cítění, které bylo až dosud spatřováno více méně jen na straně Čechů, hlásících se t. zv. České konfessi (k ní patřili jak Stránský, tak Dačický i Ješín), bylo v této době domo-

vem stejně v kruzích katolických. Vývoj politických poměrů v zemi, který rozdělil její obyvatelstvo na dva tábory — tábor stavovské většiny, orientované především evangelicky, a tábor menšiny přívrženců habsburských, jehož nejčelnější představitelé hlásili se ke katolicismu — zmátl poněkud pohled pozdějších generací. Šlechta rebelující dovedla velmi živě agitovati pro svou věc mezi nerozhodnými vrstvami českého obyvatelstva, jichž bylo patrně daleko víc, než si dnes dovedeme představit, momentem národním. I Jindřich Mates Thurn — sám Němec kovaný — dovolával se ho pateticky ve svém listě nejvyšším úředníkům a soudcům král. českého ze 7. září 1620, který cituje Skála ve své Historii české (IV. tr. 317) — aby pozvedl jím deprimovanou poněkud náladu mezi šlechtou a měšťanstvem. A tato agitace — ač fakticky nebyla nic než právě agitací, nemajíc v pozadí jediného viditelnějšího a rozhodnějšího činu ve prospěch vlastního národního živlu českého — přispěla nemálo k tomu, že při dělení světla a stínu mezi oba nesouměrné tábory, v něž rozestoupila se česká politická veřejnost r. 1618 — všechno světlo zůstalo na straně rebelů, kdežto na stranu loyální menšiny svezl se hustý a takřka neproniknutelný stín. Marně protestovali r. 1619 Heřman Černín, Vilém z Lobkovic, Václav z Rozdražova a jiní proti nařčení, jako by byli „zpronevěřilými syny vlasti“ — jehož se jim dostalo se strany stavovské majority. Jejich protest jako by se ztratil v prudkém přílivu hlasů, útočících proti nim pro jejich „národní zradu“. Pozdější vývoj — úpadek českého živlu v českých zemích v době pobělohorské — zdál se aspoň povrchnímu a nezasvěcenému pozorovateli potvrzovati nařčení proti nim vznesená a zdůrazňovaná mimoděk i tragickým osudem obviňovatelů. Legenda svatopro-

kopská neznámého K. K. z L. — právě svou neúmyslností, právě jako bezděčný a netendenční dokument, psaný nebo překládaný či přepisovaný skutečně jen pro osobní zálibu tohoto člověka, ukazuje však velmi zřetelně mylnost takového povrchního soudu. K. K. z L. byl jistě stejně dobrým katolíkem jako národovcem. V jeho rukopise dostává se nám zároveň nového potvrzení názorů, k nimž dospívají někteří naši badatelé poslední doby a které zdůrazňují proti dosavadním zjednodušujícím líčením komplikovanost politické i národní a národnostní situace v našich zemích před Bílou horou.

Nechci tvrdit ovšem, že by legenda svatoprokopská z roku 1618, podepsaná neznámým K. K. z L. byla nějakým vynikajícím či vůbec pozoruhodným dílem po stránce literární. Naopak: jsem si dobře vědom všech nedostatků jejích jako literárního díla. Není to nic víc než primitivní, ba řekl bych: lidová umělecká stavba, při níž nezáleželo nijak na komposici — odvislé ostatně více méně od starého středověkého legendického textu — ani na detailním propracování řeči a výrazu. Ale jako dokument své doby bude jistě čtenáře vnímavějšího k minulým obrazům duchovného života českého zajímat, ukazujíc mu velmi výrazně duchové prostředí, v němž dozrávalo osudné rozhodnutí o českém národě, a citovou atmosféru, v níž se připravovaly dalekosáhlé změny nejen na českém trůně, ale i v celých českých poměrech — její předpoklady a odpory. Proto přetiskuji tu věrně celý její text, upraviv jej v témž duchu, jako byly upraveny texty v mé nedávné edici „Z legend českého baroka“, s níž — jak svrchu řečeno — také obsahově poněkud souvisí.

ŽIVOT SVATÉHO PROKOPA, DĚDICE A PATRONA ČESKÉHO

Byl v české zemi jeden opat, jemužto by[lo] jméno Prokop. Čech urozený, jehožto svatý Cyrillus biskup slovanskému písmu naučil. Po nejprve byl světský kněz vši cti plný, příkladu s[vatéh]o a života přechistého. Jednoho času počal mysliti svatý Prokop, kterak by mohl od světa odstoupiti a ku Kristu Pánu se přiví[nou]ti, což tak učinil, ode všeho zboží i od přátel se vzdálil, na poušť zašel a tu v jedné jeskyni Bohu sloužíc přebýval.

V kteréžto jeskyni tisíc ďáblův tejně přebývalo. A ta jeskyně od Kouřima města za dvě malé míle vzdálí nad řekou Sázavou jest. A jakž svaté čtení praví, Světlo na svícen vystavené své světlosti nemůž krýti, tak to[ho] otce s[vatéh]o svatost divným Božím osvícením po všech krajích se roznesla. Počali k němu lidé rozliční na poušť choditi, jeho se modlitbám poroučeti, od něho potěšení duše přijímati, nebo byl muž přesvatý, všeho milosrdenství plný, v moudrosti znamenitý, v řeči i vzezření pokorného, v jídle, v pití přeskrovný, pravé víry učitel, přemilého promluvení, duch svatý hříšným oslazování. Protož mnozí jeho rady poslouchajíce na své hříchy vzdychali, s pláčem se jich kajíce, domů se vracovali.

To také svatý Prokop v obyčeji měl, že to, což svýma věrnýma rukama vydělal, kopaje, seje, žna, tím tak milosrdně chudé krmil, jako by před sebou Krista viděl. Odevšad k němu šli rozliční lidé, žádajíc s ním na poušti ostati

a podle jeho s[vatéh]o příkladu Bohu sloužiti. Te[h]da jsa ponucen [od] Ducha S[vatéh]o počal stavěti kostela na čest Bohu a Sva[t]é Královně a s[vatém]u Janu Křtiteli Boží[m]u. A tu k sobě přijal několik bratří ctného života, svatých mravův, s nimiž se vůlí Ducha s[vatéh]o spojiv, přijal řád s[vatéh]o Benedikta. A tak bydle o své pokoře s nimi za nejmenšího se pokládal, mnoho divův P[án] B[ůh] skrz něho či[nil], vypsati se nemůže. Ale však některé oznámím. Čte se o jeho s[vat]é milosti, že když podle obyčeje římského kostela mezi Velikonoci a na Nebe vstoupení[m] pobožní lidé tři dni se postíce po křížích chodí, svaté vzývajíce a modlíce [se], aby ráčili za ně Krista prositi, byl jeden člověk bohabojný jménem Menno, přišel na břeh řeky Sázavy, chtějíc na onu stranu se převézt a u svatého Prokopa na Boží službě býti a s svatým Prokopem po křížích choditi. Ale že na oné straně lodi byla, přivozníka nemohl míti, sobě velmi stejskal a stoje tak na břehu s velikým vzdycháním Bohu se modlil, řka: O všemohoucí Hospodine, jenžs skrz s[vatéh]o Prokopa veliké divy ukázal a mnohé hříšné k víře přivedl, Tvé s[vat]é milosti prosím, rač mně hříšníka uslyšeti, aby onano lodi ke mně, na tuto stranu připloula, pro žádost mého náboženství nevzdalujž, milý Hospodine, mne od dnešní služby s[vat]é, účastna mne učiň dnešní den s[vatéh]o Prokopa modliteb, pro Tvého s[vatéh]o jména čest [a] chválu. Než těch slov dořekl, v rychlosti loď s veslem k němu připloula, na níž se převézl, při službě Boží, jakž žádal, byl. Potom počal s[vatém]u Prokopu o tom, jakž se přihodilo, praviti. K němuž s[vat]ý Prokop [pravil]: Nedomnívej se, milý synáčku, by tu milost Hospodin pro mne nedůstojného učinil, ale pro tvé nábožné víry potvrzení to jest tobě král nebeský ukázal. Těch také časův byl je-

den člověk, v němžto zlý duch přebýval, přiveden k s[vatém]u Prokopu, zdaliby jemu pomohl. Te[h]dy ďábel zavolal, řka: Co já tobě činím, Prokope, že mne odtud honíš? i počal hrozně tím člověkem lomcovati. Te[h]dy s[va]tý Prokop tomu člověku kázal se postiti, poručil ho jednomu bratru a sám se zaň také postil a veliké modlitby činil. Po tom dni počal nad ním s[vat]ý Prokop zaklínaje podle obyčeje čísti. Vyletěl z toho člověka čert jako černý pták a usedl na kostel. V tu dobu s[vat]ý Prokop na modlitbu se oddal a tu pták se na zem svalil, na čtvero se rozrazil a zmizel a ten člověk byl práz[d]en ďábla. Jedněch také časův, slyšení jsou ďábelští hlasové volající [a] řkouce: Běda, běda, co ten muž nepravý a nemilostivý bydlí v jeskyni této, tohoť trpěti nemůžem. Ale zdvihnouce se vším tovaryšstvem budme na poušti, jenž slove Lobek. Tu nám tento ani žádný nepřekáží, když nám tento Prokop tuto bydleti nedá. Častokrát k němu lidé nemocní přicházeli, kteréž uzdravil, prikazuje, aby žádnému nepravili, neb se světské chvály kryl, však se utajiti nemohlo. Jednou jedni lidé k českému knížeti, jemužto jméno Břetislav bylo, přišli a pověděli o svatosti s[vatéh]o Prokopa. To kníže [se] svými zemany radostně uslyšel, přijel k němu a jeho svaté modlitbě se poručil a, uradivše se, s[vatéh]o Prokopa v tom jeho klášteře opatem učinil a to záduší rozličnými almužnami nadal. Jemužto s[vat]ý Prokop v to opatství nechtěl svoliti, rozličně se bránil, řka: Ten, ježto všechna tajemství zná, [ví], že nejsem důstojen jiným vlásti, toť má sprostnost ukazuje. Ale kníže ho s velikou prosbou naprosil, takže bezděky ten ouřad přijíti musil. Kterak jest vládl Ducha S[vatéh]o naučením, o tom se takto píše, že jest byl vši pokory plný, nikda se nezarmucoval, všichni bratří ho milovali. To jeho svatý

obyčej byl, že někdy zjevně, někdy tejně své bratří milostivě v Bohu napomínal řka: Bratří milí, Boha milujte s[naž]ně jemu služte, neb za vaše krátké jemu posloužení dá vám v nebesích věčné králování. A tak svůj s[vat]ý život veda, slovem, svatým příkladem lidí uče, k smrti se přiblížil. Tu skrze zjevné Ducha S[vatéh]o své skončení zvěděv, pozvav k sobě bohobojného člověka, kněze svého, jemužto Vít říkali a druhého v Bohu milého Emerama, zjevil jim, řka: Synové a bratří moji milí, věřte, že třetí den s tímto se světem rozloučím, Bohu se i vás poroučím. Ale to vám pravím, abyste to věděli, opatrně v pokoře se drželi, že vás má potkati veliká nenávist od zlých lidí. Budete vyhnáni do jiné vlasti a tam šest leth přebývati budete a toto naše obydlí kníže podá lidem cizím. Ale vy, moji synové, v tom protivenství se nerozpakujte, ve víře stále stůjte, bratří v Bohu těšte, Boha vždycky chvalte, když vám dobře bude, Bohu děkujte, a když se vám zle povede, mile trpte, neb hodina přijde, žeť vás B[ůh] potěší a po šesti letech smiluje se nad vámi Hospodin a navrátí vás zase do obydlí vašeho a pomstí nad protivníky. Ty časové mají přijíti, když kníže milostivý Břetislav umře, bude jiné kníže po něm, jménem Spytihněvus, kterýž vás bude nenáviděti. I ten umře a místo něho Vratislav kníže bude. Tohož Bůh Duchem svým osvíti v bázni a dobrotě. Tenť vás zase do obydlí vašeho uvede a tu s pomocí boží již pokoj míti budete. A když jim to vypravil, nazejtří přišel k němu jeden sirotek, chudý, jehožto s[vat]ý Prokop před tím tejden pro B[oha] krmil, bera odpuštění od otce s[vatéh]o, chtěc se domů vrátiti. Promluvil s[vat]ý Pro[kop] k němu řka: Synu můj milý, nemámť co nyní dáti, ale buď zde do zítřka, tuť mé skončení, Bohem uložené, při[jde]. A jakž brzo skonám, tak to-

bě má sukně bude dána. A tak nazejtří v nešpory a v kumpletní hodině Bohu se modlíc, skonal, ďáblu se obrátil. Okolo něho bratři stojíc, plakali. Stalo se po Božím Narození 1053. K jeho pochování přijel Severus, biskup pražský, kterýžto svaté tělo poctivě pochoval v kostele u s[vat]é Králov[ny], ježž byl svatý otec založil. V tu hodinu, když jeho s[vaté] tělo pochovávali, vstal jeden slepý řka: O milostivý otče, svatý Prokope, tvá svatá milost mnohým světlost ukázala, skrze tvou svatou prosbu k milému Hospodinu. Smiluj se nade mnou, nemůže-li déle, ale aspoň tak dlouho, jakžto tvého pochování svatá se služba p[ro]dlí, aby[ch] dotud viděti mohl. A jakž to pověděl, tak ihned prozřel a tak dlouho světlo viděl, až s[vatéh]o Prokopa tělo pochovali. Po pochování s[vatéh]o Prokopa, uzřevše [?] to bratří, v duchu opatem Víta volili, kterýžto počal podle Boha příkladem s[vatéh]o Prokopa duchovenství výšiti a vésti, bedlivě čest a bázeň buditi [?]. V ty časy dobrotivé kníže české Břetislav umřel a po něm Spitigneus knížetem učiněn, za něhož se předpověděné proctví s[vatéh]o Prokopa končí [?] že nepřítel všech věrných duší ďábel kníže Spitignea proti opatovi Vítovi přinese. To osočení kníže uslyšev, počal kněze Víta opata nenáviděti. To opat poznav, s pobožnými bratřími [se] zdvihl, i bral se do jiné vlasti. Tu znamena[jte] [?] knížata, co závist zlého činí v rozličných sta[t-cích] [stavech?]. Ten hřích závist pravdy netrpí a čehož sám nemůže míti, toho na všech zlostí dobývá. Ač který opat neb vrchní chce v svém klášteře čest a duchovenství ploditi, musí od svých mladších proti sobě křivých řečí mnoho trpěti. Protož ne vždy sluší všem řečem věřiti.

A když Spitigneus zvěděl, že Vít opat s tovaryšstvím pryč zašel, Němce jednoho šered-

ného opatem učinil. A když ten Němec v opatství se uvázal, první noc na jitřní vstal, uzřel, ano svatý Prokop otec u jedněch dveří stojí podepřev se, i promluvil k tomu opatovi Němci a řka: Od koho ty moc máš, Němče, tu vlásti, co zde činiš? K tomu ten opat vece: Mocná ruka knížete tu mi jest moc dala, abych tímto klášteřem, dokudž [j]sem živ, vlá[dl]. Svatý Prokop k němu vece: Náhle učti [?] se a beř se přeč, dokudž hanby neujdeš, pakli toho neučiniš, věz to, žeť pomsta boží tě nemine. A to řekl a zmizel.

To vidění Němec opat za obludu přijal, na to nic nedbal. Potom čtvrtou noc opět k jitřní šel a svatý Prokop mu se zase ukázal řka: Věz to, Němče, žeť [j]sem já synům mým duchovním u Hospodina uprosil tohoto klášteřa obydlí, ale ne tobě, Němče, kterýž jsi v to neprávě všel. Ač ti kníže tu moc dal, ale jáť ji tobě odjímám a zapovídám dnešní den, aby[s] zde déle nevládl. A to řekl svatý Prokop. Počal toho opata Němce prudce berlou bíti. Tehda opat nemeškal v brzkosti knížeti oznámiti, což [když] kníže uslyšel, velice se podivil. Ale že v srdci zlost začal, v té dokonal a umřel. Po něm kníže Vratislav v Čechách vývodou byl, kníže bohabojné, spravedlivé i vší cti plné. A když boží služby snažně miloval, nad jiné klášteřy klášteř s[vatéh]o Prokopa miloval. A zvěděv, že Vít opat v Uhřích byl, své posly proň poslal, aby se zase do svého klášteřa navrátil. Tu se vrátivše, knížetem ctně do klášteřa zase [byli] uvedeni. A což jsou prve nedostatek trpěli, to jsou skrze s[vatéh]o Prokopa prosbu[?] všeho dobrého dosti měli. Bohu mnoho časův potom sloužili a jeho svaté milosti se dostali. S nímž kralují na věky věkův Amen. A. 1618 K. K. z L.

Knihovna revue Na hlubinu

Sv. 19.

Dr. Zdeněk Kalista

NÁRODNÍ MOTIV ÚCTY SVATOPROKOPSKÉ
A SVATOPROKOPSKÁ LEGENDA Z ROKU 1618

—

Vyšlo jako příloha

revue Na hlubinu, Olomouc

1935